

De tidigaste tamhästarna i Sverige

Exakt hur länge tamhästen funnits i Sverige vet man inte. Inte heller om hästen i Sverige var föremål för en inhemsk domesticering, eller om kunskaper i hästhantering, ridning och körning kom hit utifrån i likhet med kunskaper i bronsantering och urformerna till de nordiska språken.

De första spåren

Pollenanalyser av benfynd i mosar har visat att vildhästen funnits i de södra delarna av Sverige åtminstone sedan 7000-8000 f.Kr. att hästen även här, på samma sätt som på andra håll i världen, inte bara var ett jaktbyte utan även hade kultisk funktion, visar en rad benfynd som tolkats som offer. Det äldsta av dessa fynd, daterat till sent Neolitikum (ca. 2000 f.kr). härrör från Ullstorp i Ingelstad härad och består av en hästskalle med en islagen flintyxa. Huruvida skallen tillhörde en vildhäst eller en domesticerad häst är inte känt, men hästen bör ju ha varit tillräckligt tam för att man skulle kunna slå en yxa i skallen på den. (Fyndet finns numera på Lunds Universitets historiska museum).

Hästskallen från Ullstorp. Det tidigaste fyndet av en offerad häst i Sverige. Cirka 2000 f.Kr

Bronsålderns hästar

De första säkra belegen för tamhästar i Skandinavien är från Bronsåldern (1800-500 f.Kr) och begränsar sig även de i princip till de södra delarna av halvön., dvs. till de områden dit även det tidigaste jordbruket var koncentrerat. Socialt och politiskt anses samhället ha varit ett hövdingasamhälle. Från nuvarande Nordtyskland till nuvarande Mellansverige skall samhället ha varit uppdelat i ett stort antal fristående hövdingasamhällen, styrde av mäktiga hövdingar, och sinsemellan förbundna genom makt- och äktenskapsallianser. Det är i dessa hövdingars värld vi möter i de första spåren av tamhästar i vårt land.

Offerfynd

Fynd från den här perioden pekar mot att hästen inte primärt verkar ha varit ett bruksdjur utan framför

rallt ett sakralt djur, en protagonist i tidens kult och ceremoni. I synnerhet verkar den ha kopplats till Solen. Ett av de mest kända fynden från den här tiden är den så kallade Trundholmsvagnen, numera i Nationalmuseum i Köpenhamn, daterad till 1500-1300 f.K vilken föreställer en häst dragande solskivan på en fyrhjulig vagn. Möjligtvis utgör detta ekipage en miniatyr av en större kultvagn som användes vid tidens religiösa ceremonier.

Fragment av ett liknande ekipage hittades 1895 vid schaktningsarbeten i Tågarp utanför Helsingborg. Av ekipaget återstår i nutid endast två hästar. Enligt samtida berättelser ingick även delar av en vagn och av en bronsskiva "av ett spadblads storlek" i det ursprungliga fyndet. (Hästarna finns numera på Statens Historiska Museum i Stockholm).

Under den yngre bronsåldern (1100-500 f.Kr) ökade antalet offerfynd med hästrelaterade föremål kraftigt.

Trundholmsvagnen. Cirka 1500-1300 f.Kr

En av de båda bronshästar som 1895 hittades vid Tågarp utanför Helsingborg

Från de danska öarna kan nämnas inte mindre än fyrahundra bevarade rakknivar med hästornament. Från det sydsvenska fastlandet finns ett antal offerfynd i form av metallbetsel, kindstänger, ringar med rasellbläck och runda prydnadsbucklor. I ett fall har den här typen av föremål även tjänstgjort som gravgåvor i en urngrav. Till detta kommer några miniatyrbronser i form av hästhuvuden på rörformade föremål funna i en mosse i Svartarp i Åsele socken i Västergötland och i Avena i Vallstena socken på Gotland. Möjligtvis var dessa hästhuvuden, numera i Statens Historiska Museum, ursprungligen delar av hästmunderingar. I början av 1900-talet hittades dessutom en liten hästfigurin (4 cm lång) i Vollsjö i Skåne. Att även hästar verkar ha offerats framgår av benfynd. Exempelvis då från boplatsen Apalle, väster om Bålsta, vilken är daterad till yngre bronsålder.

Bland de bronsföremål som hittades i en mosse i Svartarp i Åsele socken, Västergötland fanns även ett par små hästhuvuden som ursprungligen suttit på de stavar som ingick i fyndet.

Till de mest betydande fynden hör det så kallade Eskelhemfyndet från Gotland, frilagt under grävningar invid prästgården i Eskelhem på Gotland 1886. I den lösa jorden, utan någon stensättning eller annan markering, låg en samling föremål som vid närmare undersökning visade sig vara bronsbeslagen från två hästmunderingar som lagts i jorden i slutet av den nordiska bronsåldern.

Bland föremålen ingår två bett med sidstänger, tolv runda bucklor med öglor på sidorna, av den typ som man från andra fynd vet brukade vara fästade på tyglar och tömmar – sex på

varje häst; fyra rasselbläck, dvs. tunna bitar av bronsplåt som troligtvis varit fästade vid betten och som gav ifrån sig ett rasslande och klapprande läte när hästarna rörde sig; ytterligare ett antal bronsprydnader för selarna; delar av ett kärl, samt en stor genombruten bronsskiva med klapprande hängen, och ytterligare en stor dekorerad bronsskål med fästen.

Den dubbla uppsättningen munderingar visar att de ursprungligen var avsedda för ett tvåspann. Angående betten bör dessutom påpekas att betten från Eskelhemfyndet, är de äldsta bett som hittats i Sverige; tränsbett med parerstänger.

Det är inte heller några vardagsmunderingar man träffat på, utan ytterst dyrbara munderingar vilka troligtvis haft sin funktion i ett religiöst, ceremoniellt sammanhang. Troligtvis var munderingarna nerlagda i jorden som offer till någon för oss okänd gudomlighet, möjligtvis då en gudomlighet med anknytning till solen. Den genombrutna skivan med hängen – vilka även de klapprade under rörelse – har nämligen tolkats som en solsymbol. Sin plats anses denna solskiva ha haft på en vagn; närmare bestämt en ceremoniell vagn avsedd för kultiska sammanhang.

Den gudom hästmunderingarna från Eskelhem offerats till verkar emellertid inte ha varit Solen själv utan en gudinna. Den stora, något dekorerade bronsskålen som ingår bland offergåvorna, är nämligen en så kallad bältesskål. Denna skål var en del av den kvinnliga dräkten under bronsåldern, då den bars i bältet vid rygglutet. Vem denna gudinna var, eller vil-

ken relation hon hade till Solen, vet man inte. Vi känner överhuvudtaget inte till några namngivna gudomar från bronsåldern, men arkeologerna har funnit tecken på en gudinna med anknytning till hästen. Exempelvis så har man i Danmark funnit en liten kvinnofigurin i brons som håller fast en häst med ormkropp.

Eskelhemfyndet

Under lång tid räknades Eskelhemfyndet, numera på Statens historiska museum i Stockholm, som ett fullständigt unikt fynd och som den äldsta hästmundering som påträffats i vår del av världen. År 1972 upptäckte emellertid en lantbrukare på gården Jönstorp i Fogdarp, strax söder om Ringsjön, under schaktningsarbete en offerplats där man lagt ner munderingar till två hästar, samt två buckelörnerade lurplattor och tre armband, vilka visat sig vara lika gamla och lika intressanta som munderingarna från Eskelhem.

Till munderingarna från Fogdarp hör fyra buckelbeslag och fyra ringar med rasselbläck, samt två halvcirkelformade tuber. På den ena av dessa tuber finns två starkt stiliserade och dramatiserade mansansikten., vilka på huvudena bär böjda horn med

***"Troligtvis var munderingarna
nerlagda i jorden som offer
till någon för oss okänd
gudomlighet"***

samma avslutande knoppar som även återfinns på de båda prakt hjälmarna som återfunnits i Vikso i Danmark. Den andra tuben är svårt skadad, men det verkar som om den varit prydd av två kvinnoansikten.

Med hjälp av kända ekipageavbildningar från den samtida Hallstattkulturen i Centraleuropa har man kunnat presentera en rekonstruktion av munderingarna. Bronstuberne med sina huvuden vilka att döma av skåror bör ha varit försedda med fjäderbuskar, bör ha tjänstgjort som däckelprydnader, medan buckelbeslagen dekorerat seldon och remtyg på hästarnas panna och bogparti.

I likhet med munderingarna från Eskelhem rör det sig inte heller i Fogdarp om vardagsmunderingar utan om ytterst dyrbara munderingar vilka troligtvis haft sin funktion i ett religiöst, ceremoniellt sammanhang. För en ceremoniell användning talar även resterna av de båda bronslurarna.

Exakt vilken gudom offret varit avsett för, vet man inte. Inte heller om det var en manlig eller kvinnlig gudom. För en kvinnlig gudom talar emellertid de tre armringarna – smycken som anses ha en kvinnlig karaktär. (Fyndet förvaras på Lunds Universitets Historiska Museum).

Hällristningar

De mest spektakulära vittnesbörden om hästens starka ställning i bronsåldersmänniskornas värld, är emellertid hällristningarna.

I Sverige finns två typer av hällristningar. I norr, närmare bestämt i Jämtland, Härjedalen, Ångermanland och Västerbottens kustland, finns de nordliga hällristningarna, även kallade viltristningar. Dessa ristningar sammanhänger med ristningsområden i Nordnorge och norra Ryssland. De äldsta av dessa ristningar sträcker sig till cirka 7000 f.Kr. I söder, upp till Mälardalen, finns de sydliga ristningarna, även kallade jordbruksristningar. De sammanhänger i sin tur med ristningsområden i norra Tyskland, Danmark, Norge, upp till Trøndelag.

Medan viltristningarna är kopplade till jakt- och fångstkultur, är jordbruksristningarna kopplade till den sydskandinaviska jordbruks- och bronsålderskulturen. Det är i dessa senare ristningar vi möter hästen; tillsammans med bl.a. solsymboler, skepp, yxor, sköldar, fotsulor och mänskliga gestalter, bl.a. då märkliga dansar.

Hällristningarna har varit föremål för tolkningar sedan de första ristningarna upptäcktes under 1600-talet. I nutid är de flesta forskare ense om att denna märkliga monumentalkonst hade en religiös och magisk funktion, troligtvis kopplad till sol och fruktbarhetskult.

De äldsta bevarade jordbruksristningarna är från den äldre bronsåldern (1800-1100 f.Kr.), det största antalet från den yngre bronsåldern (1100-500 f.Kr.) och ett mindre antal från föromersk, keltisk järnålder (500-0 f.Kr.).

I föreliggande förteckning över hällristningslokaler har jag endast tagit med ristningar som innehåller avbildningar av hästar, häst och ryttare eller vagnar, med eller utan häst och kusk. Jag gör på intet sätt anspråk på att ha gjort en komplett förteckning. Nya upptäckter görs ständigt och nya bilder läggs ständigt ut på Svenskt Hällristnings Forskningsarkivs hemsida.

✦ Skåne

De skånska hällristningarna skiljer sig markant på många sätt från övriga sydskandinaviska regioners ristningar. Den enda egentliga regionen med figurristningar finns i Simrishamnstrakten i den sydöstra delen av landskapet. Bland dessa ristningar dominerar vapenavbildningar visande tidiga metallvapen av en typ som brukar dateras redan till cirka 2000 f.Kr. och som pekar mot kulturella förbindelser till Centraleuropa. Följaktligen anses de skånska ristningar som några av de äldsta jordbruksrist-

ningarna inom landet. Till motiven hör även några av de intressantaste "hästristningarna" inom landet.

Kiviksgraven

På Österlen, strax utanför Kivik, finns den berömda Kiviksgraven, Skandinaviens äldsta och största

bevarade bronsåldersgrav, daterad till ca 1100 f.Kr. I mitten av det pampiga stenröset finns en stenkista med sammanlagt tio hällar. På åtta av dessa hällar finns gåtfulla bilder illustrerande den rika ceremonivärld som kännetecknar bronsåldern; bl.a. då människor i procession av vilka flera bär fågelmasker medan andra blåser i lurar. Här finns även Sveriges äldsta framställning av en kusk stående vid en tvåhjulig vagn med ekrade hjul och dragen av två hästar, samt ett par hästar antitetiskt ställda mot varandra, möjligtvis en hingsthetsning.

Som redan nämnts tolkades tidigare de tvåhjuliga vagnarna uteslutande som stridsvagnar, medan man numera även ser dem som ceremoni- och kappkörningsvagnar. En möjlig tolkning är därför att både vagnen och hetsningen ingick i ett begravningsspel.

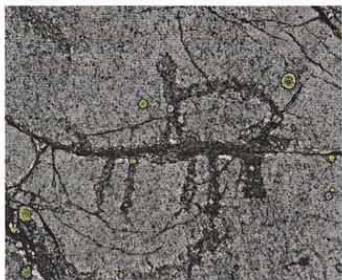

Körekipaget från Kiviksgraven

Järrestad

Norr om Vilhelmsbergs gård, strax väster om vägen mellan Järrestad och Gladsax, likaledes på Österlen, finns en hällristning som räknas som en av Skandinaviens främsta. Förutom fotsulor, spiraler, ormbilder,

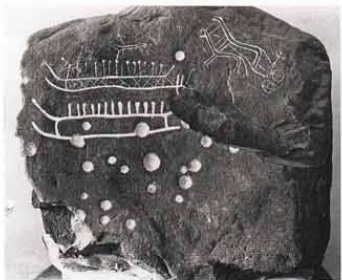
yxor, skepp och en gigantisk mansfigur, mest känd som "dansaren", avbildas här sex ryttare, stående på hästarnas ryggar och med långa bågar som går som i en båge över hästarnas huvuden. Dessa ryttare räknas som Skandinaviens äldsta kända ryt-taravbildning. Troligtvis hör scenen hemma i ett rituellt sammanhang.

En av de mörkliga ryttarna från Järrestadsristningen. I stället för att sitta på hästen, står han

Östra Tommarp

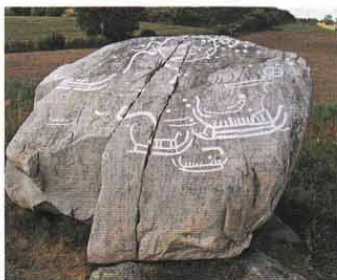
På den så kallade Villfarastenen i Östra Tommarp, bara några kilometer från Järrestad, finns ett flertal mycket intressanta ristningar. Förutom hjulkors, skålgropar och skepp finns här en tvåhjulig vagn dragen av parhästar, samt ett par ryttare.

Körekipage, ryttare och skepp från Villfarastenen i Östra Tommarp

Gladsax

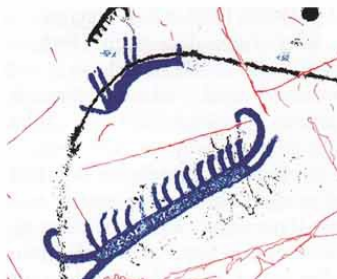
På den så kallade Stenstuan i Gladsax finns en likaledes mycket intressanta ristningar visande hjulkors, yxor och en form av farkoster som kan tolkas antingen som skepp eller som slädar. På en av dessa farkoster står en häst.

Skepp, möjligtvis slädar och en häst som står på en av farkosterna. Stenstuan/Gladsax

Simris 19

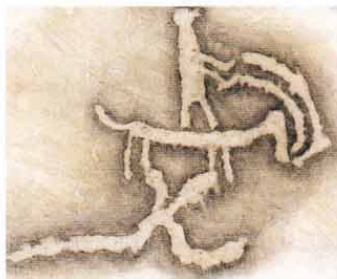
Strax söder om Simrishamn, på Österlen, avbildas på en håll vad som kallats en vagnsymbol. Den visar hjul och avkortad dragstång, dock inga dragdjur. Här finns även några eleganta långsträckta hästar av samma typ som i Kiviksgraven, samt skepp. Ristningen är daterad till äldre bronsålder.

Skepp och häst från Simris

Simrislund

I Simrislund, alldeles utanför Simrishamn finns en ristning i vilken bl.a. ingår en ryttare som i likhet med ryttarna på Järrestadsristningen, står upprätt på hästen.

Ryttare, stående på hästen. Simrislund

Frännarp.

Strax väster om Gryt, mellan Broby och Kristianstad, finns en ristning där figurinnehållet saknar motstycke i Sverige, då det nästan uteslutande består av vagnar. Ett tjugotal mer eller mindre fullständiga vagnar finns avbildade, alla med en eller flera tistelstänger och med hjulen karakteristiskt utfällda på båda sidor om vagnkorgen. Sex av vagnarna har avbildats med parställda hästar, likaledes utfällda på båda sidor om tistelstängerna. Kusk saknas emellertid. På hällen avbildas även hjulkors och skålgropar. Troligtvis återger denna ristning ett regionalt, rituellt system som vi i dag inte känner till.

I min fortsatta beskrivning av hällristningarna kommer jag att börja med västsidan och dessa ristningar fortsättning in i Norge. Därefter kommer jag att övergå till den östra sidan.

Bohuslän

Bohuslän utgör det område i Europa där man funnit flest hällristningar och där även ett kontinuerligt inventeringsarbete pågått sedan början av 1600-talet. För närvarande är cirka 2000 större eller mindre ristningslokaler kända och antalet ökar ständigt. Flertalet av ristningarna tillhör den yngre bronsåldern (1000-500 f.Kr), men det finns även exempel från förromersk, keltisk järnålder (500-0 f.Kr).

De bohuslänska ristningarna anses dessutom tillhöra det ristningsområde som sträcker sig in i Norge och som har sina nordligaste ristningar i norra Trøndelag. Dessa ristningar i sin tur, räknas som de nordligaste jordbruksristningarna i världen.

Tanums socken

Vitlycke

Denna ristning består av drygt 300 figurer, många ytterst märkliga och vittnande om sedan länge svunna kultiska sammanhang. Som exempel kan nämnas det så kallade "brudparet" (en man och en kvinna med hästsvans) och "prästen", en gestalt som liksom välsignar dem med en

kultyxa, samt en fallisk, behornad liksom dansande person som kör en hästdragen tvåhjulsvagn. Bland ristningarna ingår även en tidelagsscen mellan en man och en häst.

Tidelag anses ha ingått som en del i den rituella föreningen mellan fruktbarhetsguden och jordgudinnan, det heliga bröllopet – *hieros gamos*. Möjligtvis har man ansett att gudinnan i dessa riter förvandlade sig till ett sto.

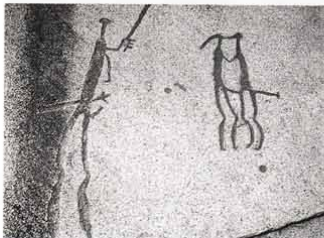
Kvinnans hästsvans kan även vara tecken på fruktbarhetsgudinnans nära relation till hästen. Hästsvansen skulle till och med kunna vara en avhuggen svans från en offerad häst.

Märkligt körekipage. Behornad, fallisk och liksom dansande kusk. Vitlycke Tanum

På samma ristning i Vitlycke finns denna tidelagsscen mellan en man och en häst. Runt scenen finns skepp och en cirkel – möjligtvis en solsymbol

"Prästen" och "brudparet" även de från Vitlycke. Observera kvinnans hästsvan. Kan vara tecken på att hon i ritualen tar stoets plats.

Aspeberget

Denna ristning består av cirka 400 figurer. Bland dessa ingår ett par fyrehjulsvagnar, dragna av parhästar. I motsats till tvåhjulsvagnarna, vilka ju som regel avbildas med ekrade hjul, har dessa vagnar skivhjul.

Lilla Arendal

På ristningen i Lilla Arendal i norra Tannumshede, finns bl.a. en solvagn – eller snarare solskiva – dragen av en häst.

Fossum

På ristningen finns en unik häst, vilken utmärker sig genom ett extremt litet huvud, svanhals och vinthundsliknande kropp. Bakom hästen finns en skålgrop. Från hästens huvud löper en förbindelse till en rund skiva. Motivet har tolkats som att hästen drar solskivan över himlen.

På denna ristning finns även en scen visande en man som dödar en häst med ett lansliknande föremål. Scenen har tolkats som ett offer.

Litsleby

I mitten av ristningen finns en jättegestalt avbildad. Runt honom finns skepp, skålgropar och ryttare.

Lövåsen

På ristningen avbildas en ryttare samt skepp och skålgropar.

Ryttare, skepp och skålgropar, Lövåsen

Smörsten Bro utmark

Ristningen består av 250 figurer, bl.a. då beväpnade ryttare och dräkliga ston. Bland ryttarna ingår även en som sträcker händerna mot skyn i det som brukar kallas Adorantställning.

Ryttare med händerna sträckta mot skyn, en "Adorant. Smörsten Bro Utmark

Kalleby området

Inom detta område finns inte mindre än femtio hällar med ristningar. Här finns lurblåsare, skepp och kvinnor med hästsvans - kanske tänkta som förkroppsliganden av stogudinnan - som kopulerar med beväpnade män. Här finns även enaxlade vagnar förspända med parhästar, samt en scen visande tre män som tillverkar ett ekerhjul.

Tegneby Noregården

Denna ristning består av 250 figurer, bl.a. då en grupp om femton ryttare. Ryttarna är beväpnade, men verkar inte vara inblandade i strid.

Tegneby Mellangården

Ristningen består av en scen föreställande en strid mellan sju spjut- och sköldbeväpnade ryttare samt två krigare till fots. Sköldarna är av rektangulär keltisk typ, vilket gör datering till förrömersk, keltisk järnålder trolig. Ryttarna har stark likhet med samtida ryttarristningar från Valcamonica i Italien.

Askums socken

Rished

På denna ristning avbildas bl.a. en procession med tvåhjuliga vagnar, förspända med hästar. Här finns även en häst med ländvagn. Scenen har ömsom tolkats som framställning av solhästen, ömsom som en kappkörningsscen.

På samma ristning finns även en avbildning av en fyrhjulig vagn, dragen av oxar. Detta är en viktig skillnad. De tvåhjuliga vagnarna dras alltid av hästar, medan de fyrhjuliga vagnarna dras av oxar.

Lossegården

Vid Lossegården i Askum avbildas två antitetiskt ställda hästar med ländvagnar, tolkade som solvagnar.

Skee socken

Döltorp

År 1992 hittades vid gården Döltorp en mycket vacker ristning. I mitten befinner sig ett stort skepp med paddlare. Framför skeppet finns två stiliserade ryttare. Nedanför skeppet finns ytterligare hästar.

Båleröd

Ristningen består av totalt sextio figurer. En ovanlig figur består av två falliska hästar som drar ett sorts ramverk. Bredvid dem står en man med ett stångliknande föremål.

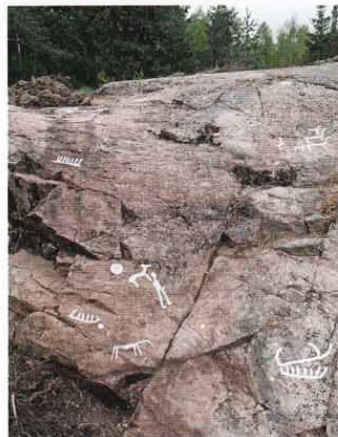
Ånneröd

Ristningarna består av tre ristningsytor med sammanlagt tjugofem figurer. Helt unik är framställningen av två personer med vingliknande utstyrsel vilka är avbildade efter varandra. Medan den ena styr en vagn med två hästar, har den andra tre hästar, men ingen vagn, framför sig.

Fossum socken

Lökeberg

På ristningen finns en grupp om fem hästar, ett dräktigt sto samt en man relaterad till en häst och en skålgrop.

Grupp om fem hästar, samt ett dräktigt sto, Lökeberg, Fossums socken

Brastad socken

Backa

I början av 1900-talet dokumenterades i Backa en mycket märklig ristning med en häst som i en sorts band drar ett stort solkors. Hästen liknar ingen annan häst på någon annan bevarad hällristning. Hästen med sin snabbliknande mule och sitt ondulerade öra är unik. Hjulet är lika stort som hästen, och verkar sväva i luften. Bandet snirklar sig genom hjulkorset och löper vidare snett uppåt. I nutid har ristningen tyvärr inte gått att återfinna. Här fanns även sju avbildade vagnar.

Bro socken

Störreberg

På denna ristning finns förutom skepp, hjulkors, beväpnade män, även tre hästar stående på rad, en häst med så kallad ländvagn, samt en man som av allt att döma plöjer.

Hästgrupp samt häst med så kallad ländvagn. Störreberg, Bro socken

Hogdals socken

Torp

Ristningen består av 274 figurer och domineras av en nära en meter lång mansfigur. Bland djurfigurerna dominerar hästar och hundar. Flera av hästarna är parställda. I ett fall är de försedda med ryttare som håller åtstramade tyglar i höger hand.

Mörk Hogdal

På ristningen finns en framställning av en häst som drar ett stort solhjul.

Stort solhjul draget av häst. Mörk Hogdal

✦ Värmland

Då Värmland ligger på västra sidan av Sverige och dessutom i likhet med Bohuslän gränsar till Norge, har jag valt att behandla länet strax efter Bohuslän.

Bergstorp

I Bergstorp, Eskilssätters socken, finns Värmlands största ristning. Bland figurerna ingår en släd- eller skeppslänkande farkost vilken dras av en häst.

✦ Norge

Jag har valt att säga några ord om de norska ristningarna då de dels är en förlängning av de bohuslänska ristningarna, dels utgör de äldsta kända jordbruksristningarna i världen.

Østfold

Bakkehaugen – Ingedal

Huvudfiguren på denna ristning är ett 2,52 m långt skepp som inte bara är ovanligt genom sin storlek utan framför allt genom att fören utformats som ett hästhuvud och aktern som en hästsvans. Ristningen är daterad till slutet av den yngre bronsåldern.

Lille Østby

I ristningen ingår ett litet skepp som i likhet med skeppet i Bakkehaugen har fören utformad som ett hästhuvud och aktern som en hästsvans.

Skreberg

På ristningen ingår hästar med strålkranisar som omger huvud och hals. På en av hästarna sitter en ryttare.

Nordtrøndelag

Stjørdalen

I Stjørdalen, efter den färdväg som förbinder Trondheim med Sverige, finns flera hällristningslokaler. På ett par av dem finns hästar avbildade.

Hegra

Fordal

Här finns två hällar vilka i princip är helt täckta av hästar. Till detta kommer stora spiraler. Ristningarna har daterats till yngre bronsåldern, och en forskare, Gjessing, har framlagt hypotesen att hästarna avbildar hästar som på denna plats offrats, troligtvis åt Solen eller åt någon fruktbarhetsgud.

Bjørnsgård

Till ristningen hör en ryttare till häst och ett skepp. Även denna ristning har daterats till yngre bronsåldern.

Levanger

Okkenhaug Frol

I denna ristning ingår bl.a. en dubbel spiral, en skålgrop och två hästar

✦ Småland

I Småland finns tre kända hällristningslokaler med hästmotiv. En av dessa räknas till de äldsta bevarade i Sverige.

Sagaholm

År 1971 undersöktes resterna av en svårt skadad storbög vid Sagaholm, strax söder om Jönköping. Större delen av högen var bortschaktad och av själva centralgraven fanns ingenting bevarat. Resterna av tre kantkedjor med mellanliggande bräm av stenar, kunde emellertid ge information om högens ursprungliga konstruktion. Det var på den mellersta kantkedjan som man upptäckte hällristningar. Graven har kunnat C-14 dateras till omkring 1450 f.Kr, därmed visar den några av de äldsta bevarade hällristningarna överhuvudtaget i vårt land. Bland dessa ristningar ingår ett flertal avbildningar av hästar; ensamma hästar, hästar tillsammans med skepp och hästar tillsammans med människor. Angående dessa hästar har konstaterats att de i likhet med hästavbildningarna bl.a i Kiviksgraven, Simris och Klinta utmärker sig genom samma framsträckta huvuden, långa halsar och långa kroppar som hästarna på solekipagen från Tågaborg och Trundholm.

Utrike

På den så kallade Utrikestenen, Loftha socken, sydost om Västervik finns en häst som tömkörs. På ristningen finns även flera skepp samt så kallade spiralkjul. Troligtvis är det en rituell plöjningsscen som avbildas.

Casimirsborg

Under senare år har man funnit ett stort antal hällristningar i Casimirs-

Den så kallade Utrikesstenen i Loftha socken avbildas en tömkörningsscen som tolkats som en rituell plöjning. Till detta kommer skepp samt så kallade spiralkjul – ofta tolkade som solsymboler.

borg i Tjust, vid norra smålandskusten. År 2010 fann man en solvagn. Överst finns en stor skiva. Två koncentriskt inhuggna ringar med radiella streck vilar på en ställning som i sin tur vilar på åtta ekrade hjul. Liknande vagnar är kända från Bohuslän, men detta är den första från Östkusten.

✦ Blekinge

I Blekinge är i nuläget sex hällristningslokaler kända. Samtliga anses ha tillkommit mellan 1000-500 f.Kr, alltså under den yngre bronsåldern.

Horsahallen

Den enda av Blekinges hällristningslokaler som innehåller avbildningar av hästar är den så kallade Horsahallen i Mockleryd, Karshamns kommun. Ristningarna, vilka är daterade till cirka 1000 f.Kr avbildar förutom skepp, fotsulor och människogestalter, två parställda hästar med långsträckta kroppar och halsar framsträckta på det vis som verkar ha varit typiskt för bronsålderns hästavbildningar.

✦ Öland

Klinta

Ölands enda hällristning är från Klinta, Smedby socken. Den är huggen på ett löststenblock och härrör från en förstörd bronsåldersgrav. Stenen, vilken förvaras å Statens Historiska Museum, visar ett skepp med bemanning, koncentriska cirklar, skål-

gropar och hästar av den för den äldre bronsåldern typiska långsmala typen. Klinta ristningen är daterad till ca 1100 f.Kr.

✦ Östergötland

Fiskeby

På ristningen i Fiskeby, Östra Eneby socken, finns skepp, spjutbärare och en tvåhjulig hästdragen vagn.

Tvåhjulig, hästdragen vagn från Fiskeby i Östra Eneby socken.

Ekenberg

Ristningarna vid Ekenbergs villafastighet i Östra Eneby socken, räknas som Östergötlands tydligast huggna och motivmässigt mest varierade ristning. Ristningarna omfattar sammanlagt 371 figurer. Bland dessa ingår bl.a. en procession med ett femtontal figurer, spiraler och en man som lyfter en solsymbol. Här finns även hästar spända framför en slädliknande båt. Ovanför skeppet finns en grupp fria hästar.

Hästar spända framför slädliknande båt från Ekenberg, Östra Eneby socken.

Himmelstalund

I Himmelstalund, Östra Eneby socken ligger två av Sveriges största hällristningslokaler med totalt cirka 1600 figurer. Bland dessa ingår en kusk som kör en tvåhjulig vagn dragen av ett tvåspann hästar.

Stora Herrebo

Bland ristningarna intill gårdarna i Stora Herrebo finns ett körekipage; två hästar spända för en vagn och körda av en kusk.

Gärstad

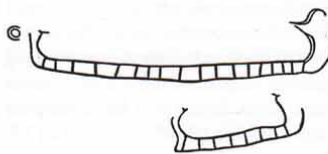
Ristningarna i Gärstad, Rystad socken är kända sedan 1830, men vid ett rutinuppdrag 2009 upptäcktes en häst av den långsträckt typen bredvid de redan kända ristningarna.

✦ Uppland

Det uppländska hällristningsområdet utgör ett av Sveriges förnämligaste hällristningsområden och det nordligaste utbredningsområdet för jordbruksristningar i nuvarande Sverige. Det dominerande motivet är skepp, men här finns även hästframställningar.

Östra Angarn

På ristningen visas två antitetiskt ställda hästar ovanför två skepp.

Antitetiskt ställda hästar över skepp. Östra Angarn, Uppland

Örsta

I Örsta, Angarns socken återges bl.a två hästar varav den ena är förbunden med en vagn genom en snirklig linje.

Hemsta

I Hemsta, Boglösa socken finns en tvåhjulig vagn dragen av ett tvåspann bland ristningarna.

Rickeby

I Rickeby, Boglösa socken finns en ristning med ett stort antal djur, bl.a då hästar kopplade med tömmar som ett tvåspann.

Boglösa

På Brandskogs gård i Boglösa socken, finns en ristning som helt domineras av ett drygt 4 m långt skepp, det så kallade Brandskogsskeppet. I skeppet ses sex paddlande män och under aktern en gigantisk människofigur som liksom lyfter skeppet. I likhet med skeppen i Bakkehaugen och Lille Østby har även detta skepp en för utformat som ett snirkligt hästhuvud och en akter utformad som en hästsvans.

Det ståtliga Brandskogsskeppet. Koppningen häst – skepp är tydlig. Fören är utformad som ett hästhuvud, aktern som en hästsvans.

Kibrunna

I Kibrunna, intill Ramsta kyrka finns ett skepp där likaledes fören avslutas med ett hästliknande huvud. ■

Dokumentation

Vitlycke Hällristningsmuseum
(www.vitlyckemuseum.se)

Detta museum går tillbaka till 1976 då hällristningsinstitutet i Tanum grundades som ett samarbetsprojekt mellan Bohusläns museum, Riksantikvarieämbetet, Uppsala Universitet och Tannums kommun. Tanken var att förse ett forskningsinstitut med ett publikt museum. Med tiden bytte institutet namn till Hällristningsmuseet i Tanum. 1996 revs museets gamla lokaler för att ge plats åt Vitlycke museum som stod färdigt 1998. Sedan 2005 ingår Vitlycke museum i det så kallade Västarvet.

Tanums Hällristningsmuseum, Underslös. Detta museum drivs av Scandinavian Society for Prehistoric Art: www.rockartscandinavia.se, en ideell, självständig förening med målsättningen att genom dokumentation, utställningar, kurser och föreläsverksamhet sprida kännedom om de skandinaviska hällristningarna. Detta är den enda institution som kontinuerligt haft utbildning i hällristningsdokumentation.

Svenskt Hällristnings Forskningsarkiv (Swedish Rock Art Research Archives). Ett nationellt arkiv för dokumentation och forskning om hällristningar.: www.shfa.se

Riksantikvarieämbetets Fornminnesinformation, Forsök: www.raa.se/fornsok

Graf, H.J., *Südschandinavische Wagenbilder der Bronzezeit*. Liestel 1995. Denna grundläggande dokumentation finns bara i några fåtal fotokopierade exemplar. Museerna i Vitlycke och Underslös har vardera ett exemplar.

Litteratur

Bengtsson, L., Hällarnas heliga hästar. *Hästen och Bohuslän*. Årsbok 2013, s 23-40

Broström, S.G., Goldhahn, J., Irestam, K., Wikell, R., Skålgroppsfat, skeppshäll och solvagn: nyfunna hällbilder vid Casimirsborg i Tjust vid norra Smålandskusten. *Fornvännen. Journal of Swedish Antiquarian Research* 1(2011), s 55-57

Burenhult, G., *Arkeologi i Sverige*. Vol.2 Bönder och bronsjutare. Höganäs 1981

Burenhult, G., (red.), *Arkeologi i Norden*. Stockholm 199

Coles, J., *Hällristningar i Uppland*. Uppsala 1995

Gjessing, G., Hesten i förhistorisk kunst og kultur. *Viking. Tidskrift för norrön arkeologi*. VII(1943), 5-143

Hasselroth, P., *Med människorna kring hällbilderna*. Carlssons 1994

Janson, S., Lundberg, E.B (red.) *Med arkeologen Sverige runt*. Helsingfors 1987

Jansson, S., Lundberg, E.B., Bertilsson, U., *Hällristningar och hällmålningar i Sverige*. Helsingborg 1989

Kaul, F., *Bronzealderns religion. Studier av den nordiske bronzealderns ikonografi*. Köpenhamn 2004

Lawe, K., Munderingar till en okänd gudinnas dragare. *Ekipage* 4(2011), s 14-15 (med vidare litteraturanvisningar)

Lawe, K., Praktmunderingar från Fogdarp – ett offer till en okänd gudom, gömt i den skånska myllan. *Ekipage* 2(2013), s 8-10 (med vidare litteraturhänvisningar)

Lundholm, B., *Abstammung und Domestikation des Hauspferde*. Uppsala 1947

Larsson, T.B., The Fogdarp find. A hoard from the Late Bronze Age.

Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum. Lund 1973-1974, s 169-238

Maringer, J., The Horse in Art and Ideology of Indo-European Peoples. *The Journal of Indo-European Studies*. 9(1981), s 177-203

Montelius, O., *Bronsäldersfyndet från Eskelhem*. Stockholm 1993

Nerman, B., En Trundholmhäst. *Fornvännen* 1(1939), s 166-170

Nilsson, L.E., *Hjul på hällar*. Sävedalen 2005

Näslund, K. (Red), *Sadlar. En vägledning för alla ryttare*. Epona förlag 1999

Petersen, Th., Nye fund fra det nordenfjellske Norges helleristningsområde.

Finska fornminnesföreningens tidskrift XXXVI(1927), 23-44

Rydbeck, O., Das Pferd als Transport- und Kampfmittel in den Völkerwanderungen des Ganggräberzeit. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1933/34, s

Ullen, I Förväxling av halsring i ett unikt fynd. www.historiska.se/historia/manadensforemal/2005/

Ullén, I., Gudinnans smyckade dragare: www.historiska.se/historia/manadensforemal/2008/

Welinder, S., Pedersen, E.A., Widgren, M., *Jordbrukets första femtusen år 4000f.Kr-1000 e.Kr*. Borås 1998

Wikell, R., Broström, S.G., Irestam, K., Ostkustens första solhäst. *Fornvännen. Journal of Swedish Antiquarian Research* 2(2011), s 179-188